

University of Tehran Press

Comparative Law Review

Homepage: <https://jcl.ut.ac.ir>

Online ISSN: 2423-3404

Volume: 16, Issue: 2
Autumn & Winter
2025-2026

Governing Rules on Guarantees in Commercial Instruments Based on the New Draft of the Commercial Code (A Comparative Study of Iranian and French Law)

Gholamreza Yazdani

Associate Professor, Department of Law, Razavi University of Islamic Sciences, Mashhad, Iran.

Email: dr.ghyazdani@razavi.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	This study aims to examine and analyze the governing rules on guarantees in commercial instruments, particularly bills of exchange, based on the new draft of the Commercial Code and a comparative study with French law. The main objective is to explain the changes made to guarantee regulations, address existing ambiguities, and provide a comprehensive and practical analysis of this legal institution in commercial instruments. The research methodology is descriptive, analytical, and comparative. The findings of this study indicate that the new draft introduces changes regarding guarantees in bills of exchange, including the removal of the requirement for guarantees to be explicitly stated within the text of the bill, the possibility of partial and conditional guarantees, and an emphasis on the joint liability of guarantors. Furthermore, the study shows that, in some cases, Iranian legislators have adopted a more flexible and pragmatic approach compared to French law. The conclusion is that the new draft represents a positive step toward developing and improving guarantee regulations in bills of exchange. However, ambiguities remain regarding certain aspects of guarantees, such as the necessity to specify the principal debtor and the possibility of guaranteeing primary obligors. These issues require judicial interpretation and further scholarly examination.
Received: 2025/03/23	
Received in revised form: 2025/07/30	
Accepted: 2025/08/23	
Published online: 2025/12/22	Yazdani, Gholamreza (2025). Governing Rules on Guarantees in Commercial Instruments Based on the New Draft of the Commercial Code (A Comparative Study of Iranian and French Law). <i>Comparative Law Review</i>, 16 (2), 759-777. DOI: https://doi.com/10.22059/jcl.2025.392416.634741
Keywords: <i>Bill of Exchange, Commercial Documents, French Law, Guarantee, New Commercial Law.</i>	
How To Cite	
DOI	
Publisher	The University of Tehran Press.

ضوابط حاکم بر ضمانت در اسناد تجاری بر اساس لایحه جدید قانون تجارت (مطالعه تطبیقی حقوق ایران و فرانسه)

غلامرضا یزدانی ✉

دانشیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد مقدس، مشهد، ایران. رایانامه: dr.ghyazdani@razavi.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱ کلیدواژه‌ها: برش داده‌ها، داده‌های متعلق به دیگری، دسترسی غیرمجاز، رونوشت گرفتن از داده‌ها، سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی.	این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل ضوابط حاکم بر ضمانت در اسناد تجاری، به‌ویژه برات، بر اساس لایحه جدید قانون تجارت و مطالعه تطبیقی آن با حقوق فرانسه انجام شده است. هدف اصلی، تبیین تغییرات ایجادشده در مقررات ضمانت، رفع ابهامات موجود و ارائه یک تحلیل جامع و کاربردی از این نهاد حقوقی در اسناد تجاری است. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی و تطبیقی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که لایحه جدید تغییراتی را در خصوص ضمانت در برات ایجاد کرده است که از جمله آنها می‌توان به عدم اشتراط درج ضمانت در متن برات، امکان ضمانت جزئی و مشروط، و نیز تأکید بر مسئولیت تضامنی ضامن اشاره نمود. همچنین، این پژوهش نشان می‌دهد که در برخی موارد، قانون‌گذار ایرانی رویکردی انعطاف‌پذیرتر و عمل‌گرایانه‌تر نسبت به حقوق فرانسه درپیش گرفته است. نتیجه این است که لایحه جدید در جهت توسعه و بهبود مقررات مربوط به ضمانت در برات گامی مثبت محسوب می‌شود. با این حال، ابهاماتی نیز در خصوص برخی از جنبه‌های ضمانت، ازجمله لزوم تعیین مضمون‌عنه و امکان ضمانت متعهدان اصلی، همچنان به قوت خود باقی است که نیازمند تفسیر رویه قضایی و تدقیق نظر حقوق‌دانان است.
استناد	یزدانی، غلامرضا (۱۴۰۴). ضوابط حاکم بر ضمانت در اسناد تجاری بر اساس لایحه جدید قانون تجارت (مطالعه تطبیقی حقوق ایران و فرانسه). <i>مطالعات حقوق تطبیقی</i>، ۱۶ (۲)، ۷۷۷-۷۵۹. DOI: https://doi.com/10.22059/jcl.2025.392416.634741
DOI	10.22059/jcl.2025.392416.634741
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

اسناد تجاری نقش تعیین‌کننده‌ای در تسهیل و تسریع مبادلات تجاری و گردش وجوه ایفا می‌کنند. در این میان، برات به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین این اسناد، به دلیل ویژگی‌هایی نظیر قابلیت انتقال، اعتبار بالا و سهولت در وصول مطالبات، جایگاه ویژه‌ای در میان تجار و فعالان اقتصادی دارد. با وجود این، هنگام صدور یا ظهرنویسی برات یا سایر اسناد تجاری، ممکن است انتقال‌گیرنده به جهت عدم اطمینان از دریافت وجه سند، از انتقال‌دهنده (صادرکننده یا ظهرنویس) تقاضای ضمانت نماید. به این معنا که شخصی به‌عنوان ضامن سند را امضا کند تا چنانچه سند در سررسید پرداخت نشود، دارنده بتواند با مراجعه به ضامن، مبلغ سند را دریافت دارد. قانون تجارت، ضمانت در اسناد تجاری را تجویز کرده است. قانون تجارت فعلی ذیل ماده ۲۴۹ مقرر می‌دارد: «ضامنی که ضمانت برات‌دهنده یا محال‌علیه یا ظهرنویسی را کرده فقط با کسی مسئولیت تضامنی دارد که از او ضمانت نموده است». این ماده، مبنای قانونی ضمانت در اسناد تجاری را مشخص می‌کند. با وجود این، استفاده از برات همواره با مخاطراتی نیز همراه بوده است؛ ازجمله ریسک نکول و عدم پرداخت وجه آن در سررسید مقرر.

به‌منظور کاهش این ریسک‌ها و افزایش اطمینان در معاملات براتی، نهاد حقوقی «ضمانت» به‌عنوان یک اهرم حمایتی در قانون تجارت پیش‌بینی شده است. ضمانت در برات، به دارنده این اطمینان را می‌دهد که در صورت عدم ایفای تعهدات از سوی مدیون اصلی، شخص ثالثی مسئولیت پرداخت وجه برات را برعهده خواهد گرفت. این امر در افزایش اعتبار برات، تشویق به استفاده از آن در مبادلات تجاری و درنهایت رونق اقتصادی نقش بسزایی دارد.

قانون تجارت کنونی ایران مصوب ۱۳۱۱، با وجود قدمت خود، همچنان مبنای اصلی مقررات حاکم بر اسناد تجاری ازجمله برات و ضمانت در آن است. با این حال، این قانون در برخی موارد ابهاماتی دارد که پاسخگوی نیازهای پیچیده و پویای جامعه تجاری امروز نیست. به همین دلیل، تدوین لایحه جدید قانون تجارت با هدف رفع این ابهامات، روزآمدسازی مقررات و نیز انطباق آن با تحولات نوین در عرصه تجارت بین‌الملل، در دستور کار قرار گرفته است.

لایحه جدید قانون تجارت تغییراتی را در خصوص ضمانت در برات ایجاد کرده که بررسی دقیق و تحلیل آثار حقوقی آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ابهاماتی نظیر شرایط شکلی و ماهوی صحت ضمانت، قلمرو مسئولیت ضامن، رابطه ضامن با سایر متعهدان سند، و آثار پرداخت وجه برات از سوی ضامن، ازجمله مسائلی است که به بررسی و تبیین دقیق نیاز دارد.

این مقاله، با هدف پاسخگویی به این نیاز و ارائه یک تحلیل جامع از مقررات حاکم بر ضمانت در برات بر اساس لایحه جدید قانون تجارت، به بررسی مسائل زیر می‌پردازد:

شرایط صحت ضمانت در برات چیست؟ آیا نگارش ضمانت در خود سند الزامی است؟ آیا تعیین تاریخ ضمانت ضروری است؟ آیا امکان ضمانت جزئی یا ضمانت مخفی وجود دارد؟

شرایط مربوط به طرفین ضمانت (ضامن، مضمون‌عنه و دارنده) چیست؟ آیا لزومی دارد مضمون‌عنه در سند تصریح شود؟ در صورت عدم تصریح، ضمانت به نفع چه کسی تلقی خواهد شد؟

آثار حقوقی ضمانت در برات کدام است؟ مسئولیت ضامن در قبال دارنده برات چگونه است؟ ضمانت در برات، تضامنی است یا تبعی؟

در صورت پرداخت وجه برات از سوی ضامن، چه حقوقی برای وی ایجاد می‌شود؟ آیا ضامن می‌تواند به مضمون‌عنه مراجعه کند؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها، ابتدا به بررسی مفهوم و ارکان ضمانت در برات خواهیم پرداخت. سپس، شرایط شکلی و ماهوی صحت ضمانت، شرایط مربوط به طرفین ضمانت و آثار حقوقی آن را مورد تحلیل قرار خواهیم داد. در نهایت، با بررسی دیدگاه‌های مختلف حقوقی و رویه قضایی، به ارائه یک جمع‌بندی جامع و کاربردی از مقررات مربوط به ضمانت در برات بر اساس لایحه جدید قانون تجارت خواهیم پرداخت. امید است این پژوهش با ارائه یک تحلیل دقیق و مستند از مقررات جدید، به رفع ابهامات موجود، افزایش آگاهی حقوقی فعالان اقتصادی و تسهیل معاملات تجاری کمک نماید.

اول: شرایط صحت ضمانت

ضمانت در اسناد تجاری به‌عنوان یک نهاد حقوقی، واجد دو جنبه اساسی است؛ از یک سو، نوعی عقد معین است که به‌موجب آن، شخص ثالث (ضامن) در مقابل دارنده سند تجاری متعهد می‌شود که در صورت عدم ایفای تعهدات از سوی مدیون اصلی (مضمون‌عنه)، وجه سند را پرداخت نماید (Leon G. Verhoeven, 1903: 45). از سوی دیگر، ضمانت یک عمل حقوقی است که آثار آن در عالم حقوق ایجاد می‌شود (Kazemi & Bayat, 1395: 672).

قانون مدنی در ماده ۱۹۰ برای صحت قراردادها شرایط ماهوی عامی را مقرر کرده است (Katouzian, 1374: 142). چون ضمانت عقد به‌شمار می‌آید، لذا صحت این عمل حقوقی مستلزم احراز شرایط عمومی صحت معاملات موضوع ماده ۱۹۰ قانون مدنی است (Taheri, 1375: 432). به عبارت دقیق‌تر، وجود قصد و رضای طرفین (ضامن و دارنده) (Sahid sani, 1410: 4/119)، اهلیت قانونی آنان (اهلیت استیفا) (Mohaghgh heli, 1408: 2/88; Novin, 1378: 129; Hossienpur & Yazdani, 1399: 121; Yazdani, 1404: 197)، معین بودن موضوع تعهد (Brujerdi Abdu, 1380: 368) (وجه برات) و مشروعیت جهت معامله، از ارکان اساسی صحت ضمانت در اسناد تجاری محسوب می‌شوند.

علاوه بر شرایط عام، قانون‌گذار برای صحت ضمانت در اسناد تجاری، شرایط اختصاصی دیگری را نیز مقرر نموده است. به‌منظور بررسی این شرایط اختصاصی، لازم است به مقررات خاص حاکم بر اسناد تجاری، به‌ویژه قانون تجارت و لایحه جدید آن مراجعه نمود و با تحلیل و تفسیر این مقررات، شرایط ویژه صحت ضمانت در اسناد تجاری را استخراج کرد. در ادامه، به بررسی این شرایط ویژه خواهیم پرداخت.

الف) شرایط ناظر به ضمانت کردن

ضمانت در اسناد تجاری، علاوه بر تبعیت از قواعد عمومی قراردادها و لزوم رعایت شرایط اساسی صحت معاملات، به جز موارد خاص، نظیر لزوم معلوم بودن موضوع عقد که در عقد ضمان، ضمان از مجهول صحیح است (Bagheri, 1391: 115). اما در اسناد تجاری که لزوماً باید موضوع و مبلغ مشخص باشد، تابع شرایط اختصاصی و ویژه‌ای است که قانون‌گذار با هدف حمایت از حقوق دارنده و تسهیل جریان تجارت آن را مقرر نموده است. این شرایط ویژه که عمدتاً ناظر بر نحوه انجام ضمانت و ارکان آن است، از چنان اهمیتی برخوردار است که عدم رعایت آنها می‌تواند ضمانت را از اثر انداخته، منافع دارنده را به‌خطر اندازد. ازجمله مهم‌ترین این شرایط می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱. عدم لزوم نگارش ضمانت در خود سند

مطابق اصول کلی حاکم بر اسناد تجاری، اصل بر لزوم درج تمامی تعهدات مربوط به سند در خود برگه است. با وجود این، از مطالعه مقررات قانون تجارت فعلی این نتیجه حاصل می‌شود که قانون‌گذار تنها در خصوص صدور و قبولی برات‌گیر (ماده ۲۲۳ قانون تجارت) تأکید نموده است که باید در خود سند منعکس شود. از این رو، سایر تعهدات مربوط به اسناد تجاری، ازجمله ظهرنویسی و ضمانت، ضرورتی ندارد که در خود ورقه برات یا سند تجاری درج گردد (Sotude Tehrani, 1402: 3/52). به‌نظر می‌رسد ضمانت سند تجاری نیز از این قاعده مستثنی نبوده، ضمانت می‌تواند به‌موجب یک سند جداگانه و خارج از برگه برات نیز واقع شود (Johar, 1398: 72).

با این همه، برخی استادان حقوق تجارت ضمانتی را که خارج از سند تجاری باشد تابع مقررات حقوق مدنی دانسته و معتقدند که چنین ضمانتی مشمول مقررات خاص اسناد تجاری نخواهد بود. (Eskini, 1402: 125; Abdipour, 1398: 3/130). این تفاوت ناشی از رویکرد شکلی‌گرایانه‌تر بعضی استادان در خصوص اسناد تجاری است. آنها معتقدند که درج ضمانت بر روی خود سند، باعث افزایش اعتبار سند و سهولت در نقل و انتقال آن می‌شود. از سوی دیگر، گروهی معتقدند که عدم لزوم درج ضمانت در خود سند، باعث تسهیل در معاملات تجاری و افزایش انعطاف‌پذیری نظام حقوقی می‌شود. به‌نظر می‌رسد رویکرد دوم، با توجه به توسعه روزافزون تجارت الکترونیک و اسناد غیرمادی، منطقی‌تر و کارآمدتر باشد.

به هر حال، در ماده ۳۶۳ لایحه جدید قانون تجارت، به صراحت از امکان درج ضمانت در برگه ضمیمه سخن به میان آمده است. به موجب این ماده: «ضمانت با درج عبارتی نظیر «برای تضمین» در برات یا برگه ضمیمه و با امضای ضامن محقق می‌شود». این امر با اصل سرعت و سهولت در معاملات تجاری سازگارتر است.

در حقوق فرانسه، در اسناد تجاری نیز لازم نیست ضمانت (Aval) حتماً بر روی خود سند درج شود. ماده L511-21 Code de Commerce در این خصوص مقرر می‌دارد: «ضمانت (Aval) باید بر روی خود برات یا بر روی برگه جداگانه‌ای که به آن متصل می‌شود، نوشته شود. ضمانت باید از سوی ضامن، امضا شده، عبارت Bon pour Aval یا عبارات مشابهی که دلالت بر ضمانت داشته باشند، در آن قید شود. همچنین، تعیین مضمون‌عنه نیز الزامی است. در صورت عدم تعیین مضمون‌عنه، ضمانت به نفع صادرکننده محسوب می‌شود»

ضرورت درج ضمانت روی سند (نه پشت آن) در رأی دادگاه بدوی شامبری مورخ ۲۰۲۱ منعکس شده است.^۱ در این پرونده شرکت E.G et Fils در تاریخ اول فوریه ۲۰۱۵ مبلغ ۱۵۰ هزار یورو از بانک Caisse d'Épargne Rhône Alpes (CERA) وام دریافت کرده و حسب ادعای بانک آقای P.G. (مدیر مالی شرکت) براتی را صادر و به عنوان ضامن آن را امضا کرده است. بعداً شرکت ورشکسته شده و بانک جهت دریافت بخشی از طلب (۱۳۰,۰۸۴,۸۱ یورو) علیه آقای P.G. طرح دعوا کرده است. دادگاه تجارت شامبری، آقای P.G. را به پرداخت مبلغ ۱۳۰,۰۸۴,۸۱ یورو به عنوان ضامن شخصی محکوم کرد. دلیلی که دادگاه برای حکم بیان می‌کند این است که «مطابق ماده L.511-21 قانون تجارت، عبارت "bon pour aval" روی سند، بدون ذکر سمت، نشان‌دهنده تعهد شخصی (ضمانت) است»؛ هرچند محکوم‌علیه از رأی موصوف درخواست تجدیدنظر کرده و دادگاه استیناف شامبری در آوریل ۲۰۲۴ رأی بدوی را به جهات مختلفی نقض و حکم به رد ادعای بانک صادر نموده است.

وانگهی صرف امضا روی سند تجاری، ضمانت به شمار نرفته، بلکه باید عبارت دال بر ضمانت در سند منعکس شود. در دعوای بانک پوپولر مدیترانه^۲ علیه آقای «Y»، دادگاه تجارت نیم به همین استناد که امضای آقای Y به دلیل عدم تصریح به ضمانت، ضمانت قلمداد نمی‌شود^۳. خلاصه پرونده از این قرار بود که شرکت Recreative Electric Vehicles در سال ۲۰۱۷ با بانک قرارداد امضا کرد و ۴ برگه سفته

1. <https://www.courdecassation.fr/decision/660cf2587c1ccb0008628c2b>

2. Banque Populaire Méditerranée

3. https://www.courdecassation.fr/en/decision/6753e6480c257ef3cd22e903?judilibre_jurisdiction=all&nextdecisionindex=9&nextdecisionpage=0&op=Rechercher%20sur%20judilibre&previousdecisionindex=7&previousdecisionpage=0&search_api_fulltext=%22L%20512-4%22%20%22Code%20de%20%27artisanat%22

(مجموعاً ۱۰۰ هزار یورو) صادر نمود. شرکت یادشده در دسامبر ۲۰۲۰ ورشکسته شد و تحت «طرح نجات» (sauvegarde) قرار گرفت. سپس بانک طلب خود (۱۰۵,۷۲۶.۷۹ یورو) را به صندوق ورشکستگی اعلام کرد. و با عدم پرداخت طلب، بانک آقای Y را به دلیل «ضمانت سفته‌ها» و «التزام تضامنی» (cautionnement) تا سقف ۲۴ هزار یورو تحت تعقیب قرار داد. دادگاه تجارت نیم^۱ ادعای بانک مبنی بر ضمانت آقای Y را به دلایل زیر رد کرد. نبود عبارت bon pour aval (نشانه صریح ضمانت) روی سفته‌ها. امضای آقای Y فقط در بخش bon pour engagement (تعهد به عنوان مدیر شرکت) بود، نه به عنوان ضامن شخصی.

بعد تجدیدنظرخواهی بانک، دادگاه استیناف نیم^۲ در دسامبر ۲۰۲۴، رأی دادگاه بدوی را تأیید و مجدداً بانک را محکوم نمود. مهم‌ترین دلیل دادگاه این بود که «بر اساس ماده L.511-21 قانون تجارت فرانسه، ضمانت، نیازمند ذکر صریح "bon pour aval" یا عبارت معادل و امضا در محل مخصوص ضمانت است» (Cour d'appel de Nîmes RG n° 22/03209).

در دعوی دیگری که شرکت Ouest Agencement Création علیه آقای D مطرح کرده و درخواست مطالبه وجه برات‌هایی را نموده که از سوی آقای D تضمین شده بود، با اینکه ضمانت آقای D در خود سند برات نبوده، بلکه در سند جداگانه‌ای بوده است به این ترتیب، دادگاه تجدیدنظر فرانسه ضمانت را صحیح دانسته و ضامن را به پرداخت مبلغ برات محکوم نموده است.^۳ دادگاه تجدیدنظر مقرر داشت: «تعهد آقای D... در سند ۹ اوت ۲۰۱۱ به عنوان ضمانت (aval) معتبر است، زیرا شرایط ماده L511-21 (ازجمله ذکر مبلغ، مکان و شرط عدم پرداخت از سوی Tocla تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۱) را برآورده می‌کند» (9 septembre 2020 Cour de cassation Pourvoi n° 17-31.476).

وآنچه، امضا با عنوان ضمانت می‌تواند در رو یا پشت سند صورت گیرد (Abdipour, 1398: 3/130). علاوه بر این، صرف امضای سند، ضمانت به شمار می‌آید، مگر امضایی که از سوی صادرکننده یا برات‌گیر انجام شده باشد؛ به این معنا که هرگاه امضای شخصی در سند وجود داشته باشد و مشخص نباشد امضاکننده به هدف ضمانت، سند را امضا کرده یا ظهرنویسی، باید امضا حمل بر ضمانت شود. هرچند در حکومت قانون سابق، مواردی که امضا در پشت سند انجام می‌شد، طبق نظر مشهور حقوق دانان حمل بر ظهرنویسی می‌شد (Sotude Tehrani, 1402: 3/150). ماده ۳۶۳ قانون تجارت در این خصوص مقرر نموده است: «... صرف امضای برات، ضمانت تلقی می‌شود، مگر اینکه امضا به برات‌دهنده یا برات‌گیر مربوط باشد...».

1. Tribunal de Commerce de Nîmes

2. Cour d'appel de Nîmes

3. <https://www.courdecassation.fr/decision/5fca35dcfb5eff57c20d1eff>

۲. عدم لزوم نگارش تاریخ ضمانت

تعیین تاریخ ضمانت، علی‌رغم فواید و آثار مهمی که در تعیین اهلیت ضامن در زمان انعقاد عقد ضمان و همچنین روشن شدن ترتیب تعهدات دارد، به‌موجب نص صریح قانون تجارت ایران، الزامی تلقی نمی‌شود. این سکوت قانون‌گذار، رویه قضایی را بر آن داشته است تا در صورت فقدان تاریخ در سند ضمانت، با توسل به ادله اثبات دعوا و امارات قضایی، نسبت به تعیین تاریخ ضمانت اقدام نماید.

در این راستا، دادگاه موظف است با بررسی قرائن و اوضاع و احوال موجود، از جمله تاریخ صدور سند، تاریخ ظهرونی‌سی‌ها و سایر مندرجات سند تجاری، به کشف تاریخ دقیق یا تقریبی ضمانت مبادرت ورزد. چنانچه با وجود تلاش‌های وافی به مقصود، تعیین تاریخ ضمانت میسر نگردد، اصل بر این است که تاریخ ضمانت مقارن با تاریخ ایجاد تعهد از سوی مضمون‌عنه تلقی گردد. برای مثال، اگر ضمانت ضامن از ظهرونی‌سی دوم صورت پذیرفته باشد، فرض بر آن است که تاریخ ضمانت، هم‌زمان با تاریخ ظهرونی‌سی دوم واقع شده است و در صورتی که ضمانت از صادرکننده برات به‌عمل آمده باشد، تاریخ ضمانت، مقارن با تاریخ صدور برات خواهد بود. این تفسیر، ضمن حفظ حقوق دارنده برات، از تضییع حقوق ضامن نیز جلوگیری می‌کند و با اصل تفسیر به نفع مدیون نیز سازگار است.

در حقوق فرانسه، رویکردی سخت‌گیرانه‌تر در خصوص اسناد تجاری، به ویژه برات، اتخاذ شده است. اگرچه قانون تجارت فرانسه^۱ به‌صراحت درج تاریخ ضمانت (Aval) را الزامی ندانسته است، اما رویه قضایی این کشور، با استناد به اصول کلی حاکم بر اسناد تجاری و لزوم رعایت دقت و شفافیت در معاملات تجاری، بر درج تاریخ ضمانت تأکید دارد. عدم درج تاریخ ضمانت در حقوق فرانسه می‌تواند به ایجاد ابهام در خصوص زمان ایجاد تعهد ضامن و در نتیجه، بروز اختلاف در خصوص حقوق و تعهدات طرفین منجر گردد. برای نمونه دادگاه استنیاف پاریس در سپتامبر ۲۰۲۳ ضمن پذیرش برات فاقد تاریخ ضمانت، مقرر نمود: «عدم تعیین تاریخ، اثبات زمان دقیق تعهد ضامن را دشوار می‌سازد و بار اثبات برعهده طلبکار است»؛ از این رو، در این پرونده، بار اثبات بر دوش طلبکار نهاده شده است. در حقیقت، نزاع در این بود که تاریخ ضمانت ضامن از شرکت ورشکسته چه تاریخی بوده است؟ آیا تاریخ ضمانت بعد از ورشکسته شدن شرکت بوده، که در این صورت عمل صدور برات و ضمانت روی آن بی‌اعتبار است یا اینکه تاریخ ضمانت قبل از ورشکسته شدن بوده است که به این ترتیب عمل صدور و ضمانت روی آن معتبر خواهد بود. در پرونده پیش‌گفته، چون ضمانت بدون تاریخ بوده، دادگاه از دارنده برات خواست تا ثابت نماید که تاریخ ضمانت قبل از ورشکستگی شرکت بوده است (CA Paris, 10 September 2023, n21/08344).

1. Code de Commerce

در پرونده شاخص دیگری نیز دادگاه مقرر کرد: «عدم درج تاریخ ضمانت، اعتبار سند را از بین نمی‌برد، اما برای تعیین زمان تعهد، به مدارک خارجی (مانند تاریخ صدور سند) استناد می‌شود» (cour de cassation, Ch.com, 6 Mars 2019, n. 17-14.187).

۳. امکان ضمانت جزئی در برات

در قانون تجارت کنونی، امکان ضمانت جزئی پیش‌بینی نشده است و لذا برخی از حقوق‌دانان بر این اعتقادند که ضمانت جزئی مجوز قانونی ندارد؛ یعنی ضمانت در سند تجاری باید از کل مبلغ سند تجاری باشد (Abdipour, 1398: 3/130).^۱ با وجود این، نظر به اینکه در عقد ضمان اسناد تجاری، برخلاف ظهرنویسی، سند در ید دارنده باقی می‌ماند، محدودیت‌های ناظر بر انتقال مالکیت جزئی ناشی از ظهرنویسی جزئی، در اینجا موضوعیت نخواهد داشت. از این رو، استنباط می‌شود که ضامن می‌تواند تعهد خود را به بخشی از مبلغ برات محدود نماید. این امر با اصول حاکم بر آزادی قراردادی و اصل نسبی بودن آثار قراردادها سازگار است و به ضامن این امکان را می‌دهد تا با توجه به میزان ریسک‌پذیری و توان مالی خود، مسئولیت مالی معینی را تقبل نماید.

به هر حال، مطابق مقررات لایحه جدید قانون تجارت، ضامن می‌تواند فقط نسبت به بعضی از مبلغ برات اقدام به ضمانت نماید. حتی ممکن است ضمانت صرفاً در خصوص قبولی برات‌گیر باشد؛ به این معنا که ضامن قبولی برات‌گیر را ضمانت نماید به گونه‌ای که با قبول برات‌گیر، مسئولیت ضامن منتفی می‌شود. ماده ۳۶۲ لایحه جدید قانون تجارت ایران از امکان ضمانت جزئی سخن گفته است: «شخص ثالث یا هر یک از امضاکنندگان برات می‌توانند تمام یا بخشی از مبلغ برات را ضمانت کنند».

به علاوه، این امکان وجود دارد که ضمانت به صورت مشروط و صرفاً در خصوص قبولی برات‌گیر اعمال گردد؛ به این معنا که ضامن متعهد می‌شود در صورت عدم قبولی برات از سوی برات‌گیر، وجه برات را پرداخت نماید. با این حال، با قبول برات از جانب برات‌گیر، تعهد ضامن به‌طور کامل منتفی می‌شود. این نوع ضمانت مشروط، با هدف تسهیل در گردش برات و تشویق برات‌گیر به قبولی آن صورت می‌گیرد و به دارنده برات اطمینان می‌دهد که در هر صورت، وجه برات در سررسید پرداخت خواهد شد. این رویکرد، ضمن افزایش جذابیت برات به‌عنوان یک ابزار اعتباری، به کاهش ریسک عدم وصول مطالبات نیز کمک می‌کند.

۱. برای دیدن نظر مخالف، نک: Kaviyani, 1383: 113.

۴. امکان ضمانت مخفی

قاعدتاً شخصی که در صدد ضمانت از یکی از متعهدان سند تجاری است، با تصریح به اینکه امضای وی بابت ضمانت است، اقدام به امضای سند می‌نماید. ولی ممکن است ضامن به جای اینکه به صراحت به عنوان ضامن اقدام به امضای سند نماید، صرفاً سند را ظهنویسی کند، به گونه‌ای که در ظاهر ظهنویس قلمداد شود. در این مورد، بدون اینکه نقل و انتقال واقعی در سند رخ دهد، شخص اقدام به ظهنویسی می‌کند. در این صورت، ولو نقل و انتقالی صورت نگرفته باشد، وی ظهنویس قلمداد شده، مسئولیت او همان مسئولیت ظهنویس خواهد بود. هرچند به واقع، هدف دارنده از اخذ امضای وی آن است که امضاکننده یکی از متعهدان سند قلمداد شده، به این وسیله، اطمینان بیشتری نسبت به وصول مبلغ برای وی حاصل شود. اصطلاحاً به این گونه ظهنویسی که در حقیقت با هدف ضمانت انجام شده است، ضمانت مخفی اطلاق می‌شود. قانون تجارت به چنین ضمانتی اشاره‌ای نکرده است، ولی به نظر می‌رسد با توجه به شکل گرا بودن مقررات مربوط به اسناد تجاری، ضمانت به این شکل با منع قانونی مواجه نباشد (katebi, 1400: 203).

۵. امکان ضمانت قبل از قبولی

در رویه حقوقی انگلستان دیدگاهی وجود دارد مبنی بر اینکه ضمانت برات اصولاً پس از قبولی آن از سوی برات‌گیر امکان‌پذیر است (Clive Maximilian Schmitthoff, 1378:2/597). استدلال این گروه از حقوق‌دانان انگلیسی آن است که تا پیش از قبولی برات از جانب برات‌گیر، تعهدی قطعی بر ذمه وی مستقر نشده و لذا ضمانت از تعهدی که هنوز قطعیت نیافته، فاقد مبنای حقوقی معتبر است.

با وجود این، به نظر می‌رسد این دیدگاه با اصول کلی حاکم بر اسناد تجاری و مقتضیات سرعت و سهولت در معاملات تجاری سازگار نباشد. ضمانت، فی‌نفسه تعهدی مستقل است که ضامن برعهده می‌گیرد و ارتباطی وثیق با قبولی برات‌گیر ندارد. به عبارت دیگر، ضامن متعهد می‌شود در صورت عدم ایفای تعهد از سوی مضمون‌عنه (اعم از برات‌گیر یا صادرکننده یا ظهنویس)، وجه برات را پرداخت نماید. این تعهد، مشروط به عدم قبولی برات از جانب برات‌گیر نیست و حتی می‌تواند به منظور تشویق برات‌گیر به قبولی برات و افزایش اطمینان دارنده برات، قبل از قبولی برات‌گیر منعقد شود.

در قانون تجارت فرانسه، به‌طور صریح به این موضوع اشاره نشده است. با این حال، با توجه به اصول کلی حاکم بر ضمانت (Aval) در حقوق فرانسه و تفسیر موسع از آن، می‌توان استنباط نمود که ضمانت قبل از قبولی برات‌گیر نیز امکان‌پذیر است. در حقوق فرانسه، ضمانت (Aval) به عنوان یک تعهد مستقل و غیرقابل توصیف شناخته می‌شود که هدف آن، تضمین پرداخت وجه برات در سررسید است. بنابراین،

هیچ دلیلی وجود ندارد که ضمانت را به زمانی محدود کنیم که برات‌گیر قبلاً برات را قبول کرده باشد. به‌علاوه، رویکرد حقوق فرانسه در خصوص اسناد تجاری، مبتنی بر حمایت از دارنده باحسن‌نیت و تسهیل در گردش اسناد تجاری است و محدود کردن امکان ضمانت قبل از قبولی برات‌گیر، با این رویکرد سازگار نخواهد بود.

ب) شرایط طرفین ضمانت

بررسی شرایط و ویژگی‌های طرفین عقد ضمان در اسناد تجاری، از جمله ضامن، مضمون‌عنه و دارنده، همواره با چالش‌ها و ابهاماتی در تفسیر قوانین و رویه‌های قضایی همراه بوده است. این ابهامات ناشی از سکوت یا ابهام برخی از مواد قانون تجارت و نیز اختلاف نظر حقوق‌دانان در خصوص تطبیق قواعد عمومی ضمان با مقتضیات خاص اسناد تجاری است. در نتیجه، تبیین دقیق شرایط و ویژگی‌های طرفین ضمان در روشن شدن حدود مسئولیت‌ها و حقوق ایشان و در نهایت، جلوگیری از بروز اختلافات و دعاوی حقوقی نقش بسزایی خواهد داشت.

۱. عدم انحصار ضمانت به بانک

با اینکه در عمل، مؤسسات بانکی به‌عنوان یکی از رایج‌ترین ضامن‌ها در معاملات براتی ایفای نقش می‌کنند، لیکن بررسی دقیق مقررات قانون تجارت حاکی از عدم اشتراط سمت خاص برای ضامن است. به عبارت دیگر، قانون‌گذار در این خصوص سکوت اختیار نموده و هیچ‌گونه منعی برای ضمانت اشخاص حقیقی یا حقوقی غیربانکی در برات پیش‌بینی نکرده است. بنابراین، با استناد به اصول کلی حقوقی و اصل آزادی قراردادی، هر شخصی که واجد اهلیت استیفا باشد، می‌تواند با قبول مسئولیت تضامنی، نسبت به ضمانت برات اقدام نماید. این امر، ضمن افزایش دسترسی به ابزارهای تأمین مالی و کاهش هزینه‌های معاملاتی، به توسعه و رونق تجارت نیز کمک می‌کند (Clive Maximilian Schmitthoff, 1378: 2/597).

۲. امکان ضمانت از سوی متعهدان اصلی برات

در حقوق انگلستان، این دیدگاه مطرح است که صادرکننده و برات‌گیر نمی‌توانند به‌عنوان ضامن، مسئولیت پرداخت وجه برات را تقبل نمایند. استدلال این رویکرد آن است که این اشخاص، پیشاپیش به موجب قانون، مسئول ایفای تعهدات ناشی از برات هستند و ضمانت آنان، نوعی تحمیل مسئولیت مضاعف و غیرضروری تلقی می‌شود (Clive Maximilian Schmitthoff, 1378: 2/597). با این حال، در حقوق ایران، این استدلال چندان قابل دفاع به‌نظر نمی‌رسد. از آنجا که قانون تجارت هیچ‌گونه

منعی برای ضمانت متعهدان اصلی برات پیش‌بینی نکرده است، می‌توان با استناد به اصل آزادی قراردادی و اصل حاکمیت اراده، قائل به جواز چنین ضمانتی شد. این امر می‌تواند به افزایش اطمینان دارنده برات و تقویت اعتبار سند تجاری کمک نماید. علاوه بر این، ضمانت متعهدان اصلی می‌تواند به عنوان ابزاری برای مدیریت ریسک و توزیع مسئولیت بین ایشان مورد استفاده قرار گیرد. به هر حال در لایحه جدید قانون تجارت، مطابق ماده ۳۶۲، علاوه بر اشخاص ثالث، هریک از مسئولان برات می‌توانند برات را ضمانت کنند.

نکته دیگری که در ماده ۵۶ قانون ۱۹۸۲ بروات انگلیس آمده، این است که بیگانه‌ای که سند تجاری را امضا می‌کند، مسئولیت ظهرنویس را دارد؛ حتی اگر این نوع ظهرنویسی در حقیقت ضمانت و تضمین باشد، ضامن در برابر دارندگان قبلی سند تجاری، تعهدی نخواهد داشت (Lombardi: 1988: 266). در این خصوص، قانون تجارت فرانسه نیز در ماده L511-21 به صراحت به امکان ضمانت از سوی متعهدان سند اشاره کرده است.

۳. لزوم تعیین مضمون عنه

ضمان از عقود تسامحی است، لذا علم تفصیلی به مضمون عنه، شرط صحت ضمان نیست^۱. با وجود این، برخلاف دیدگاهی که اعتقاد دارد ممکن است ضامن بدون تعیین مضمون عنه، ضمانت کند (Noraie 74: 1396; Rashidi nasab, 106: 1397; maghadam)، به نظر می‌رسد معین بودن واقعی مضمون عنه، بدون تردید از شرایط صحت ضمان است (Hassan zade: 155: 1398)؛ چراکه ضمان از شخص مردد عقلاً امکان‌پذیر نیست. از طرفی، اگر اشخاص متعددی وجود داشته و دیون متعددی با شاخصه‌های مختلفی برعهده ایشان باشد، شخص نمی‌تواند با یک انشای ضمان، از دیون همه ضمانت کند. در اسناد تجاری هرچند ممکن است چند نفر مسئولیت تضامنی داشته باشند، ولی قلمرو تعهدات هر کدام با دیگری متفاوت است و لذا می‌توان گفت، دینی و تعهدی که به‌عهده هر کدام است با تعهدی که برعهده دیگری است متفاوت می‌باشد. از این رو، شخصی که اقدام به امضای سند به‌عنوان ضامن می‌کند، نمی‌تواند دین و تعهد همه متعهدان سند را ضمانت کرده باشد. از طرفی با توجه به لزوم معین مضمون عنه و عدم امکان ضمانت از شخص مردد، منطقیاً ضامن باید دین یکی از متعهدان سند را ضمانت کرده باشد. نتیجه اینکه ضامنی که سند را به‌عنوان ضمانت امضا می‌کند باید مضمون عنه را مشخص کند. وانگهی ضامن در چارچوب مسئولیت مضمون عنه مسئولیت دارد، لذا تعیین مضمون عنه ضروری است؛ با وجود این، قانون تجارت تصریحی به این امر نکرده است. البته اگر ضامن شخص

۱. ماده ۶۹۵ ق.م: «معرفت تفصیلی ضامن به شخص مضمون له یا مضمون عنه لازم نیست».

معینی را ضمانت کرده ولی اثباتاً مشخص نباشد که مضمون‌عنه چه کسی است، خللی به صحت ضمانت وارد نمی‌آورد؛ لذا عدم تعیین مضمون‌عنه اثباتاً باعث بطلان ضمانت نخواهد شد. در این موارد که مشخص نیست مضمون‌عنه کیست، باید دید ضمانت به نفع چه کسی انجام شده است.

در پاسخ به این سؤال، بسیاری از حقوق‌دانان بر این باورند که باید فرض کرد ضمانت به نفع صادرکننده انجام شده است (Sotude Tehrani, 1402: 3/52; Eskin, 1402: 128). این دیدگاه مبتنی بر این مبناست که از طرفی در اسناد تجاری، تلاش قانون‌گذار حمایت از دارنده باحسن‌نیت بوده، از این رو، هرچه تعداد متعهدان سند و قلمرو مسئولیت آنها افزایش پیدا کند، با هدف قانون‌گذار سازگارتر است. از طرفی، بین متعهدان سند، قلمرو تعهدات صادرکننده از همه بیشتر بوده، در نتیجه ضامن صادرکننده، حداکثر تعهدات را بر دوش خواهد داشت. در نتیجه باید فرض کرد ضمانت از صادرکننده انجام شده تا قلمرو تعهدات ضامن افزایش پیدا کند و حمایت بیشتری از دارنده صورت گیرد. البته برخی از محققان با وحدت ملاک از ماده ۲۷۳ بر این باورند که در فرض حاضر باید ضمانت را از برات‌گیر دانست نه برات‌دهنده (Hassan zade, 1398: 157).

در برخی از آرای محاکم فرانسه، عدم تعیین مضمون‌عنه (ذی‌نفع ضمانت) باعث بطلان سند قلمداد شده است؛^۱ از جمله در پرونده شماره ۱۴-۱۷۰۱۵۰، دیوان عالی فرانسه^۲ چنین مطلبی منعکس شده است. در این پرونده، شرکت M-Matériaux (تیرور) ۱۱ سفته ۳ علیه شرکت Allias (تیره) صادر کرد که از سوی مدیر این شرکت، آقای X (ضامن) تأیید شده بود. پس از قرار گرفتن شرکت Allias در وضعیت بازسازی قضایی (۱۱ مارس ۲۰۱۰) و سپس انحلال قضایی (۱۶ سپتامبر ۲۰۱۰)، شرکت M-Matériaux طلب خود را اعلام و علیه آقای X به‌عنوان ضامن برای پرداخت اقامه دعوی کرد. دادگاه تجدیدنظر تولوز در ۱۲ مارس ۲۰۲۴، تقاضای شرکت M-Matériaux را رد و اعلام نمود که سفته‌ها به دلیل نقص شکلی (عدم ذکر نام ذی‌نفع در بخش مربوطه) باطل هستند. این دادگاه چنین استدلال کرد:

سفته‌ها فاقد ذکر نام ذی‌نفع در بخش مربوطه بوده و فقط امضای تیرور در روی سفته و مهر و امضای ذی‌نفع (شرکت M) در پشت آن وجود داشته است.

به دلیل نقص شکلی (ماده L.511-1 قانون تجارت)، سفته‌ها معتبر نیستند.

تعهد ضامن (آقای X) نیز به دلیل نقص شکلی سند قابل اجرا نیست.

این سند نمی‌تواند به‌عنوان تعهدی برای پرداخت یا ضمانت تحت قوانین عام (مانند تعهد پرداخت یا

1. <https://www.courdecassation.fr/decision/6137294bcd58014677435639>.

2. Cour de Cassation

3. lettres de change

ضمانت شخصی) نیز معتبر باشد، زیرا فاقد سایر مدارک تأییدکننده یا شرایط مندرج در مواد L.341-2 و L.341-3 قانون مصرف‌کننده است (30 juin 2015 Cour de cassation Pourvoi n° 14-17.150).

دوم: آثار ضمانت

ضمانت در برات به‌عنوان یک نهاد حقوقی آثار متعددی را در روابط بین طرفین ذی‌نفع ایجاد می‌کند. این آثار که عمدتاً ناشی از تعهد ضامن به پرداخت وجه برات در صورت عدم ایفای تعهد از سوی مضمون‌عنه است، می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی بر حقوق و تکالیف دارنده برات، ضامن و سایر متعهدان سند داشته باشد. به‌منظور درک صحیح از جایگاه و نقش ضمانت در نظام حقوقی اسناد تجاری، ضروری است تا این آثار به صورت دقیق و جامع مورد بررسی قرار گیرد. در این بخش، به مهم‌ترین آثار ضمانت در برات، ازجمله تعهد ضامن و قلمرو آن، تضامنی بودن مسئولیت ضامن و حقوق ضامن پرداخت‌کننده وجه، خواهیم پرداخت.

الف) تعهد ضامن و قلمرو آن

ضمانت در اسناد تجاری، به‌عنوان یک تعهد تبعی و وثیقه‌ای، موجب ایجاد یک رابطه حقوقی مستقیم بین ضامن و دارنده سند می‌شود. به‌موجب این رابطه، ضامن متعهد می‌گردد که در صورت عدم ایفای تعهد از سوی مدیون اصلی (مضمون‌عنه)، وجه سند را به دارنده پرداخت نماید. با وجود این، تعهد ضامن در اسناد تجاری، مطلق و نامحدود نیست و از جهات مختلفی دارای محدودیت‌ها و قیودی است که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت:

۱- محدودیت ناشی از موضوع ضمانت. ماهیت و قلمرو تعهد ضامن، بستگی تام به موضوع ضمانت وی دارد. به عبارت دیگر، ضامن می‌تواند صرفاً قبولی برات‌گیر را ضمانت نماید یا آنکه پرداخت وجه برات را به‌طور کامل تعهد کند. در حالت نخست، با قبولی برات از سوی برات‌گیر، مسئولیت ضامن به اتمام می‌رسد و دیگر تکلیفی برعهده وی نخواهد بود. اما در حالت دوم، در صورتی که برات‌گیر از پرداخت وجه برات در سررسید استنکاف ورزد، ضامن مسئول پرداخت خواهد بود.

۲- محدود به قلمرو مسئولیت مضمون‌عنه. ضمانت ضامن در سند تجاری مطلق نبوده، محدود به حدودی است که مضمون‌عنه ضمانت دارد (Tadayon:1401:35; hassani: 1378: 489). به دیگر سخن، در چارچوب و محدوده‌ای که مضمون‌عنه مسئولیت دارد، ضامن در همان چارچوب، مسئولیت خواهد داشت. ماده ۳۶۴ لایحه جدید قانون تجارت مقرر می‌دارد: «مسئولیت ضامن به حدود مسئولیت مضمون‌عنه محدود است. ضامن در هر حال، مسؤول پرداخت وجه برات است، حتی اگر تعهدی را که او تضمین نموده است، به هر علت، به غیر از ایراد مربوط به شکل ظاهری سند، باطل باشد. ضامن ممکن است مسئولیت خود را منوط به اصالت امضای مضمون‌عنه کند».

در حقوق امریکا نیز آنجا که موضوع ضمانت ضامن، تضمین وصول و تأدیه شدن برگه تجاری است، تعهد ضامن در طول تعهد مضمون عنه قرار داشته، دارنده سند ابتدا باید به مضمون عنه مراجعه نماید (Corley & Shedd, 1989: 427).

در قانون تجارت فرانسه به شکل صریح و مستقیم به این مطلب اشاره نشده است. با این حال، با توجه به اصول کلی حاکم بر ضمانت (Aval) در حقوق فرانسه و تفسیر موسع از آن می‌توان استنباط نمود که مفاد آن با اصول کلی حقوقی مطابقت دارد و می‌تواند به عنوان پشتوانه قانونی در نظر گرفته شود. در ادامه، برخی از مواد مرتبط با ضمانت در قانون تجارت فرانسه را ذکر می‌کنیم:

ماده ۵۱۱-۲۱: این ماده شرایط شکلی ضمانت (Aval) را بیان می‌کند و مقرر می‌دارد که ضمانت باید بر روی خود برات نوشته شود و ضامن آن را امضا کند. همچنین، عبارت Bon pour Aval یا عبارات مشابهی که دلالت بر ضمانت داشته باشند، باید در آن قید گردد. تعیین مضمون عنه نیز الزامی است و در صورت عدم تعیین، ضمانت به نفع صادرکننده محسوب می‌شود.

ماده ۵۱۱-۲۱-۱: این ماده، مسئولیت ضامن (Avaliseur) را در قبال دارنده برات بیان می‌کند و مقرر می‌دارد که ضامن به همان نحوی مسئول است که شخصی که از او ضمانت کرده است. به عبارت دیگر، مسئولیت ضامن، تابعی از مسئولیت مضمون عنه است.

ماده ۵۱۱-۲۲: این ماده، حقوق ضامن پرداخت‌کننده وجه برات را بیان می‌کند و مقرر می‌دارد که ضامنی که وجه برات را پرداخت می‌کند، می‌تواند به شخصی که از او ضمانت کرده است و همچنین به سایر اشخاصی که در مقابل این شخص مسئول هستند، مراجعه نماید.

با توجه به مواد یادشده، می‌توان گفت که قانون تجارت فرانسه ضمن تأکید بر مسئولیت ضامن در قبال دارنده برات، مسئولیت وی را محدود به مسئولیت مضمون عنه نموده است. این امر، با اصل تبعی بودن ضمانت سازگار است و نشان می‌دهد که ضامن نمی‌تواند تعهدی بیش از تعهد مضمون عنه برعهده گیرد.

ب) ضمان تضامنی بودن

در قانون مدنی، عقد ضمان، مفید نقل ذمه بوده (Yazdani, 1397: 134)، بعد از تحقق ضمان، ذمه مدیون بری و ذمه ضامن به دین مشغول می‌شود.^۱ منتهی این حکم قانون مدنی، حکمی امری نبوده، می‌توان خلاف آن توافق نمود؛ چراکه در فقه امامیه که منبع الهام بخش نویسندگان قانون مدنی بوده است، امکان توافق بر ضمان ضم ذمه وجود دارد. به هر حال، ضمان در اسناد تجاری، مفید نقل ذمه

۱. ماده ۶۹۸ قانون مدنی: «بعد از اینکه ضمان به طور صحیح واقع شده، ذمه مضمون عنه بری و ذمه ضامن به مضمون له مشغول می‌شود».

نبوده، باعث ضمه می‌شود؛ هرچند برخی بر این باورند که ضمان براتی از نوع ضمان تضامنی است (Saghri, 1388: 162). دلیل این مطلب، ماده ۳۸۶ لایحه جدید قانون تجارت است. در این ماده آمده است: «برات‌دهنده، ظهرنویس و ضامن در برابر دارنده نسبت به قبول برات مسوولیت تضامنی دارند». به موجب این ماده، ضامن و مضمون‌عنه با همدیگر مسوولیت دارند. این نشان می‌دهد که با تحقق عقد ضمان، ذمه مضمون‌عنه بری نمی‌شود. وانگهی برائت ذمه مضمون‌عنه با فلسفه حاکم بر اسناد تجارتي که همانا حمایت حداکثری از دارنده است، تناسبی ندارد.

ج) دارنده قلمداد شدن ضامن پرداخت‌کننده وجه

در صورتی که دارنده برات جهت وصول طلب خود به ضامن مراجعه کند و ضامن، وجه برات را به دارنده پرداخت نماید، ضامن یادشده قانوناً در جایگاه دارنده برات قرار گرفته، از کلیه حقوق و مزایایی که دارنده سند از آن برخوردار بوده است، بهره‌مند می‌شود. به این ترتیب، تمامی متعهدان قبلی سند، از جمله صادرکننده، ظهرنویسان و برات‌گیر (در صورت قبولی) در مقابل ضامن پرداخت‌کننده، مسوولیت تضامنی خواهند داشت و ضامن می‌تواند به هریک از آنها به‌طور جداگانه یا به صورت هم‌زمان، جهت وصول وجه برات مراجعه نماید (Alipur osbuie: 1402: 346; Momeni: 1396: 648). این حق رجوع، مبتنی بر اصول کلی حقوقی است و شامل مراجعه به مضمون‌عنه (شخصی که ضامن از او ضمانت نموده است) نیز می‌شود. علاوه بر این، برات‌گیری که برات را قبول کرده است، نیز همچنان در مقابل ضامن پرداخت‌کننده، متعهد به پرداخت وجه برات خواهد بود. این امر با هدف حمایت از حقوق ضامن و جلوگیری از تضییع حقوق وی در نظر گرفته شده است. از جمله مطابق اصول کلی حقوقی و ماده ۳۶۵ قانون تجارت می‌تواند به مضمون‌عنه نیز مراجعه نماید. علاوه بر این، برات‌گیری که برات را قبول کرده نیز در مقابل وی متعهد به پرداخت وجه است. ماده ۳۶۵ قانون تجارت مقرر می‌دارد: «چنانچه ضامن مبلغ برات را بپردازد، می‌تواند کلیه حقوق ناشی از سند را از مضمون‌عنه و کلیه اشخاصی که در مقابل وی در برات مسوولیت دارند، مطالبه کند».

در قانون تجارت فرانسه این موضوع به‌طور صریح مورد اشاره قرار نگرفته است. با این حال، با توجه به مواد مربوط به ضمانت (Aval) و آثار آن، می‌توان به این نتیجه رسید که ضامن پرداخت‌کننده وجه برات، از حقوقی مشابه دارنده برات برخوردار خواهد بود.

به‌طور خاص، ماده L511-22 قانون تجارت فرانسه مقرر می‌دارد:

«شخصی که برات را پرداخت می‌کند، می‌تواند از کسانی که به موجب برات مسوولیت دارند، مطالبه

وجه کند».

این ماده به طور ضمنی، این حق را به ضامن پرداخت کننده می دهد که به تمامی متعهدان برات، از جمله صادرکننده، ظهرنویسان و برات گیر مراجعه نماید.

علاوه بر این، در حقوق فرانسه اصل «جانشینی در پرداخت»^۱ وجود دارد (Antonin Gosset, 1870: 18) که به موجب آن، هرگاه شخصی دین دیگری را بپردازد، به طور قانونی قائم مقام طلبکار شده، از کلیه حقوق و مزایای او برخوردار می شود (Marasinghe, M. L, 1975: 49). با استناد به این اصل، می توان گفت که ضامن پرداخت کننده وجه برات نیز به طور قانونی، قائم مقام دارنده برات شده، از همه حقوق و مزایای او، از جمله حق مراجعه به تمامی متعهدان برات، برخوردار خواهد بود (Marasinghe, M. L, 1975: 57).

۲. نتیجه گیری

ضمانت در برات همواره مورد توجه حقوق دانان و فعالان اقتصادی بوده است. این نهاد حقوقی با ایفای نقش تسهیل گر و اعتبارساز، بستری امن برای تبادلات تجاری فراهم آورده و از دغدغه های ناشی از ریسک نکول کاسته است.

تحلیل ژرف نگرانه ارکان، شرایط و آثار ضمانت در پرتو لایحه جدید قانون تجارت، ما را به این باور رهنمون می سازد که قانون گذار با نگاهی نوآورانه و رویکردی مصلحت اندیشانه در پی آن بوده است تا این نهاد را با نیازهای روزافزون تجارت مدرن همگام سازد. تصویب مقرراتی نظیر عدم لزوم درج ضمانت در متن برات، تجویز ضمانت جزئی و مشروط و نیز تأکید بر مسئولیت تضامنی ضامن، همگی گواه این مدعا هستند که قانون گذار هدفی جز حمایت از حقوق دارنده و افزایش اعتبار برات نداشته است.

با این حال، نباید از نظر دور داشت که در این مسیر، پاره ای ابهامات و پرسش ها همچنان ذهن ها را به خود مشغول ساخته است. مسائلی نظیر لزوم تعیین مضمون عنه، امکان ضمانت متعهدان اصلی، و حدود و ثغور مسئولیت ضامن، از جمله مواردی است که به مذاقه بیشتر و تفسیر دقیق تر رویه قضایی نیاز دارد.

مقایسه تطبیقی با حقوق فرانسه، به عنوان سردمدار حقوق تجارت در اروپا، نشان می دهد که قانون گذار ایرانی در برخی موارد با جسارت و ابتکار عمل، از سنت های رایج فاصله گرفته و رویکردی منعطف تر و سازگارتر با مقتضیات داخلی را برگزیده است. این امر، اگرچه نشان از پویایی و استقلال نظام حقوقی ما دارد، اما نباید بهانه ای برای غفلت از اصول بنیادین و قواعد امره حقوقی باشد.

در پایان، نگارنده این پژوهش امیدوار است با تبیین زوایای پنهان و آشکار ضمانت در برات، گامی هرچند کوچک در جهت ارتقای دانش حقوقی، تسهیل معاملات تجاری و رونق اقتصاد ملی بردارد.

پیشنهاد می‌شود محققان و پژوهشگران در آینده‌ای نزدیک به بررسی تأثیر ضمانت در برات بر شاخص‌های اقتصادی و نیز ارائه راهکارهای عملی برای کاهش ریسک‌های ناشی از آن بپردازند؛ باشد که این تلاش‌ها ثمربخش بوده، موجبات پیشرفت و تعالی کشور عزیزمان را فراهم آورد.

References

1. Abdipour Fard, Ebrahim (2019). *Commercial Law (Commercial Documents)*. Tehran: Majd Publications ([In Persian](#)).
2. Abdipour Fard, Ebrahim, & Suri, Mohammadrasoul (2023). Jurisprudential-Legal Analysis of the Nature and Subject of Guarantee in Commercial Documents (A Comparative Study in Iranian Law, Written Law, and Common Law). *Private Law Journal*, Vol. 20, No. 1, DOI: 10.22059/JOLT.2023.355217.1007171 ([In Persian](#)).
3. Alipour Asbuei, Mehdi (2023). *Commercial Law in the Current Legal Order*. 1st ed. Tehran: Khorsandi Publications ([In Persian](#)).
4. Antonin Gosset (1870). *De la Subrogation Legale*. Paris: Faculte de droit de paris.
5. Axelle Astegiano-La Rizza (2014). *Subrogation légale et subrogation conventionnelle de l'assureur*. Bulletin des arrêts de la Cour d'appel de Lyon.
6. Bagheri, Ahmad, & Nikamal, Zohreh (2012). Guarantee of an Unknown Debt, *Journal of Civil Jurisprudence Teachings*, No. 6, Fall 2012 ([In Persian](#)).
7. Boroujerdi Abdeh, Mohammad (2001). *Civil Law*. 1st ed. Tehran: Ganj-e Danesh Library ([In Persian](#)).
8. Corley, R. & Shedd, P. (1989). *Principles of Business Law*. New Jersey: Prentice Hall.
9. Erfani, Mahmoud (2003). *Commercial Law (Documents)*. Tehran: Mizan Publications ([In Persian](#)).
10. Eskini, Rabia (2023). *Commercial Law*. Tehran: Samt Publications ([In Persian](#)).
11. Hasanzadeh, Heydar (2019). *Commercial Law: Commercial Documents*. 1st ed. Tehran: Khorsandi Publications ([In Persian](#)).
12. Hassani, Hassan (1999). *Commercial Law*. 1st ed. Tehran: Mizan Publications ([In Persian](#)).
13. Hosseinpour, Ali & Yazdani, Gholamreza (2020). The legal status of commercial transactions by a special guardian with the ward's property, *Journal of Jurisprudential Research to Ijtihad*, Volume 3 (6), 127-148.
14. Johar, Saeed (2019). *Commercial Documents Law*. 1st ed. Tehran: Jangal-e Javedaneh Publications ([In Persian](#)).
15. Katebi, Hosseingholi (2021). *Commercial Law*. Tehran: Ganj-e Danesh ([In Persian](#)).
16. Katoozian, Nasser (1995). *Civil Law: General Contract Rules*. 3rd ed. Tehran: Enteshar Joint-Stock Company ([In Persian](#)).
17. Kaviani, Koorosh (2014). *Commercial Documents Law*. Tehran: Mizan Legal Foundation ([In Persian](#)).
18. Leon G. Verhoeven (1903). *Des effets de commerce*. louvain.
19. Lombardi, R. (1988). *Avals and Quasi-Indorsements of Negotiable Instruments: A Comparison of Civil Law and Common Law Approaches*. Monash University Law Review, Vol. 14
20. Marasinghe, M. L. (1975). An Historical Introduction to the Doctrine of Subrogation: The Early History of the Doctrine, *Valparaiso University Law Review*, Vol. 10, No. 1.

21. Mohaqqeq Helli, Jafar (1988). *Shara'i' al-Islam*. Qom: Esma'iliyan ([In Persian](#)).
22. Momeni, Seyed Mostafa (2017). *Commentary on the Commercial Law*. 1st ed. Tehran: Ketab-e Ava ([In Persian](#)).
23. Nouraie Moghadam, Seyed Younes (2018). *Analytical and Comparative Discussions on Commercial Documents Law*. Hamadan: Bu-Ali Sina University Press ([In Persian](#)).
24. Novin, Parviz (1999). *1st ed.* Tehran: Ganj-e Danesh Library ([In Persian](#)).
25. Pasban, Mohammadreza (2023). *Commercial Law (General Principles, Trader, and Commercial Acts)*. Tehran: Ganj-e Danesh ([In Persian](#)).
26. Rashidi Nasab, Reza (2017). *Commercial Law in a Simple Way*. 18th ed. Tehran: Mashahir-e Dadfarin ([In Persian](#)).
27. Sagri, Mohammad (2009). *Commercial Law: Documents*. Tehran: Enteshar Joint-Stock Company ([In Persian](#)).
28. Schmitthoff, Clive M. (1999). *International Commercial Law*. Tehran: Samt Publications ([In Persian](#)).
29. Shahid Sani, Zayn al-Din (1990). *Al-Rawdah al-Bahiyyah*. Qom: Davari Library ([In Persian](#)).
30. Sotoodeh Tehrani, Hassan (2023). *Commercial Law*. Tehran: Dadgostar ([In Persian](#)).
31. Tadin, Ali Asghar (2022). *Commercial Documents Litigation*. 1st ed. Tehran: Judiciary Press and Publications Center ([In Persian](#)).
32. Taheri, Seyed Habibollah (1996). *Civil Law (6 and 7)*. 1st ed. Qom: Islamic Publications Office ([In Persian](#)).
33. Yazdani, Gholamreza (2025). The impact of khiyar on restrictions of financial dispositions of the transferor. *Jurisprudential Research*. 21 (3), 195-208. ([In Persian](#)).
34. Yazdani, Gholamreza (2018). *Commercial Law*. Tehran: Majd Publications ([In Persian](#)).